

Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ

1908 Στις 23 Ιουνίου γεννιέται στην Αθήνα ο Δημήτρης Ροδόπουλος (Μ. Καραγάτσης). Πατέρας του ο Γεώργιος Ροδόπουλος, δικηγόρος από την Πάτρα, τραπεζικός και πολιτικός για ένα διάστημα, και μητέρα του η Ανθή Μουλούλη από τον Τύρναβο. Μεγαλύτερα αδέρφια του: Ροδόπη, Νίκος, Τάκης (χρημάτισε επανειλημμένα υπουργός, καθώς και Πρόεδρος της Βουλής) και Φωφώ.

Γεννήθηκα στην Αθήνα, σε ένα από τα τέσσερα γωνιακά σπίτια των οδών Ακαδημίας και Θεμιστοκλέους. Δεν σας λέω όμως σε ποιο. Και το κάνω επίτηδες αυτό, για να μπλέξω άγρια –σε αυτό το αθηναϊκό σταυροδρόμι– τους διάφορους «αρμοδίους», όταν έρθει η στιγμή να εντοιχισθεί η αναμνηστική πλάκα. Εγώ βέβαια θα τα έχω τινάξει προ πολλού, και θα σπάζω κέφι καλά στον ουρανό, με τη μεταθανάτια φάρσα μου. Θα έχω παρέα τον Σολωμό, που θα μου λέει κουνώντας το κεφάλι: «Τράβα και συ Καραγάτση, όσα τράβηξα εγώ από τον Καιροφύλλα, τον Αποστολάκη και το Σπαταλά. Όπως βλέπετε το κυριότερο γνώρισμά μου είναι η μετριοφροσύνη...

*Περνά τα παιδικά του χρόνια σε διάφορες επαρχιακές πόλεις της Ελλάδας, όπου ο πατέρας του υπηρετεί ως διευθυντής τράπεζας (Τρίκαλα, Πύργος, Αίγιο, Θεσσαλονίκη, Λάρισα, Κρήτη). Οι μετακινήσεις αυτές, σε συνδυασμό με την ψυχασθένεια της πρωτότοκης αδελφής, που έκανε τους γονείς να στρέφουν όλο τους το ενδιαφέρον σ' εκείνη, αλλά και την αυστηρή συμπεριφορά του πατέρα του, δημιουργούν αίσθημα αποξένωσης στον Καραγάτση (φτάνει μέχρι την έμμομη ιδέα ότι είναι νόθος γιος), αίσθημα που διακατέχει και τους περισσότερους πρωταγωνιστές των αφηγημάτων του. Τα παιδικά του χρόνια τα περιγράφει στο νεανικό διήγημα «Εγώ μικρός, με μένα και τη θάλασσα», καθώς και στον *Μεγάλο ύπνο*.*

1915 Δημοτικό σχολείο στη Λάρισα. Δασκάλα του μια νέα κοπέλα, η οποία εμπνέει το πρώτο του διήγημα «Η κυρία Νίτσα», που βραβεύτηκε σε διαγωνισμό της *Νέας Εστίας* το 1929.

Διδάχτηκα τα πρώτα γράμματα στο Αρσάκειο της Λάρισας (όταν συλλογιέμαι πως υπήρξα και Αρσακειάδα!) και αντί να ερωτευτώ τις συμμαθήτριάς μου, αγάπησα παράφορα τη δασκάλα μου. Γεγονός που μαρτυράει τη σκοτεινή ερωτική ιδιοσυγκρασία μου. Έκανα ό,τι μπορούσα για να μην προβιβαστώ, να μείνω στην ίδια τάξη, κοντά στην «γυναίκα των ονείρων μου.

Τα καλοκαίρια τα περνάει στη Θεσσαλία, κυρίως στη Ραψάνη, όπου συνήθιζε να διαβάζει κάτω από ένα «καραγάτσι» (πτελέα, φτελιά), στον περίβολο της εκκλησίας του χωριού. Το «Μ.» του λογοτεχνικού του ψευδώνυμου προήλθε πιθανότατα απ' τον «Μίτια» (υποκοριστικό του ρωσικού Δημήτρη) των *Αδελφών Καραμαζώφ* του αγαπημένου του Ντοστογιέφσκι. Αρκετοί φιλόλογοι θεώρησαν ότι το «Μ.» προέρχεται απ' το Μιχάλης, όνομα που έδωσε σε δύο βασικούς ήρωές του, τον Μιχάλη Καραμάνο του *Γιούγκερμαν* και τον Μιχάλη Ρούση του *Μεγάλου ύπνου*, οι οποίοι θεωρούνται περσόνες του συγγραφέα. Αρκετοί επίσης ήταν εκείνοι που αναρωτήθηκαν γιατί ο Μ. Καραγάτσης υιοθέτησε το συγκεκριμένο ψευδώνυμο, αγνοώντας το αρκετά πιο εύηχο οικογενειακό Ροδόπουλος. Ο ίδιος υποστήριξε το 1943, στη *Νέα Εστία*, πως αναγκάστηκε ν' αλλάξει το όνομά του, επειδή ο πατέρας του φοβόταν ότι ο γιος του, αν γινόταν συγγραφέας, κινδύνευε να μοιάσει στον

γιο φίλου του στρατηγού, επίσης συγγραφέα και «αιρετικό σε άλλες βιοκοινωνικές του εκδηλώσεις». Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης, θιγμένος για την έμμεση αυτή αναφορά στο πρόσωπό του, αντέδρασε αμέσως με επιστολή στο περιοδικό, στην οποία κατηγορούσε τον Καραγάτση για παραποίηση των γεγονότων με σκοπό την αυτοπροβολή.

1919 Φοιτά στη Σχολή Κωνσταντινίδη, με συμμαθητές τον Δημήτρη Μυράτ και τον Δ. Ι. Αντωνίου.

1924 Τελειώνει τις γυμνασιακές του σπουδές στη Θεσσαλονίκη (1922-24). *Το υπέροχο λογοτεχνικό μου ταλέντο φανερώθηκε στο Γυμνάσιο, όταν έγραφα εκθέσεις αριστουργηματικές. Οι καθηγητές μου δεν πρόφταναν να μου βάζουν δεκάρια. Ένας μονάχα –ένας ξερακιανός και καταχθόνιος– έβρισκε τα κείμενά μου απαίσια και τα μηδένιζε αράδα. Δεν μπορούσα να καταλάβω... αργότερα όμως κατάλαβα. Ο καθηγητής ήταν λογοτέχνης. Εννοείται πως τον εκδικήθηκα σκληρά.... Ήμουν νεαρότατο μέλος της Εταιρίας Ελλήνων Λογοτεχνών όταν ο κ. Καθηγητής –γέρος πια– ζήτησε την ψήφο μου για να μπει και αυτός στο επίσημο αυτό Πρυτανείο της ελληνικής διάνθισης. Του την αρνήθηκα. Αποτέλεσμα: αυτός είναι και εγώ δεν είμαι πια μέλος της Εταιρίας.*

Εγγράφεται ως φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Γκρενόμπλ για να σπουδάσει εμπορικά.

1925 Επιστρέφει για οικονομικούς λόγους στην Αθήνα, όπου συνεχίζει τις σπουδές του στη Νομική.

Κάποτε σπούδαζα νομικά. Είχα συμφοιτητές τους κ. Πέτρον Χάρην, Άγγελον Τερζάκη, Γιώργον Θεοτοκάν, Πετσάλην και Οδυσσέα Ελύτη, τα εξαιρετικά αυτά νομικά πνεύματα που τόσο διέπρεψαν στη δικανική σταδιοδρομία τους –όπως και εγώ εξάλλου. Ο ισχυρισμός του κ. Κλ. Παράσχου ότι υπήρξε συμφοιτητής μου είναι ανακριβέστατος. Όταν ο νεαρότατος κ. Παράσχος γράφτηκε πρωτοετής στη Νομική, εγώ ήμουν κιόλας δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω. Έφηβος ήμουν όταν έγραφα τα πρώτα μου και τελευταία ποιήματα. Δεν τα δημοσίευσα ποτέ. Αργότερα τόρριξα στην πεζογραφία, ένας Θεός ξέρει το γιατί...

Τα αδημοσίευτα νεανικά του ποιήματα, που υπάρχουν στα κατάλοιπα του αρχείου του, τα υπογράφει ως Δ. Πτελεάτης. Θα προαναγγείλει το 1945 μια έκδοση ποιημάτων με τίτλο *Το βιολί του Ενγκρ*, που όμως δεν θα κυκλοφορήσει ποτέ. Στο περιοδικό *Γράμματα* θα εμφανιστούν τα ποιήματα «Παντούμ», «Συναπάντημα», «Στοχασμός», «Προμήνυμα», «Ποίημα» «Το καΐκι», «Απελπισμός», ενώ στη *Νέα Εστία* θα δημοσιευτούν τα ποιήματα «Μοΐρα» (αφιερωμένο στον Άγγελο Σικελιανό) και «Όρθρος και Σπερνός».

1927 Πρώτη εμφάνιση στα γράμματα: υποβάλλει το διήγημά του «Η κυρία Νίτσα» στο διαγωνισμό της *Νέας Εστίας* και αποσπά τον τρίτο έπαινο. Η κριτική επιτροπή: Κωστής Παλαμάς, Δ. Γρ. Καμπούρογλους, Σίμος Μενάρδος, Άλκης Θρύλος, Γρηγόριος Ξενόπουλος. Το διήγημα θα περιληφθεί το 1929 στον τόμο με τίτλο *Οι θεότητες του Κοτύλου*, μαζί με τα υπόλοιπα δώδεκα βραβευμένα του διαγωνισμού. Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος γράφει την επόμενη χρονιά στη *Νέα Εστία*: «...είναι ένα αληθινά χαριτωμένο διηγηματάκι. Ο συγγραφέας φαίνεται διαβασμένος, έχει πολύ γούστο και προπάντων χιούμορ –το χιούμορ εκείνο που είναι μια ειρωνική φιλοσοφική διάθεση [...] Η

ψυχολογία του πρώιμου παιδιού μπροστά στην πρώτη ομορφιά που το συγκινεί, είναι κάτι αληθινό και ωραίο [...] και το διήγημα όλο είναι ένα διήγημα πολιτισμένο. Μεγάλο όχι, αλλά λεπτό, αβρό, στιλπνό, κομψό, γελαστό, έξυπνο. Το διάβασμά του δίνει μια ζωηρή χαρά που αφήνει ύστερα μια γλυκειά μελαγχολία». Και ο Νίκος Αθανασιάδης σημειώνει: «Με εντυπωσίασε η ωριμότητα του 19χρονου τότε συγγραφέα Καραγάτση γιατί στο διήγημά του *Η κυρία Νίτσα* αποτυπώνονται τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα ενός έξοχου συγγραφέα: μύθος, ψυχολογία και τεχνοτροπία. Μια τρίπτυχη συνέπεια ωριμότητας. Διέκρινα μια ασφάλεια σκέψης, μια ισορροπημένη διάσταση μύθου και μια σταθερή ψυχογραφική ανάλυση. Ήταν μια λαμπρή εισαγωγή που προλόγιζε τον Κ. Και τον προλόγιζε θετικά και με ασφάλεια».

1930 Πτυχίο Νομικών Επιστημών. Τέλος της φοιτητικής ζωής, την οποία περιγράφει στο νεανικό διήγημά του με τίτλο «Οι διαπρεπείς»:

Οπωσδήποτε, εμείς, δηλαδή τα μέλη του Συλλόγου Πανεπιστημιακών Διαλέξεων, με άλλους λόγους «η παρέα», είχαμε τη νοοτροπία μερικών αριστοκρατικών clubs του Picadilly. Δεν θέλαμε καινούργια μέλη. Ήμασταν κλειστοί. Είδος διαλεγμένης πνευματικομπεκρολογικής αφρόκρεμας. Στις προτάσεις διαφόρων τρίτων να τους γράψουμε στο Σύλλογο, απαντούσαμε με περιφρονητική άρνηση. Αυτό ήταν αρκετό για να ξεσπάσει η θύελλα της μοχθηρίας και της ζήλιας. Μας φώναζαν, λοιπόν, ειρωνικά «Διαπρεπείς». Κι ο Σύλλογός μας γίνηκε στο στόμα των σαρκαστών μας ο Σύλλογος των Διαπρεπών. Μα εμείς γελούσαμε, μελετούσαμε και μεθούσαμε, πολύ ευχαριστημένοι από τον εαυτό μας, διόλου ενοχλημένοι από τις ειρωνείες των άλλων φοιτητών.

1931 Πτυχίο Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών. Εργάζεται στην Ανώνυμη Εταιρεία Ασφαλειών Surveillance («Η Επίβλεψις»), που διευθύνει ο αδελφός του Νίκος στον Πειραιά. Έτσι, τα επόμενα εννιά χρόνια (1931-39) γνωρίζει καλά την πόλη, αν και η αγάπη του γι' αυτή έχει ξεκινήσει πολύ νωρίτερα, όπως πιστοποιεί το διήγημά του «Χειμέριο», γραμμένο το 1925.

1933 Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν, θερμή υποδοχή από την κριτική, αλλά μεγάλη δυσαρέσκεια στη Λάρισα, αφού πολλά από τα γεγονότα και τα πρόσωπα του βιβλίου είναι υπαρκτά. Γράφει ο Αντρέας Καραντώνης στα *Νέα Γράμματα*, το 1935: «Νομίζω πως το αίσθημα που δοκιμάζει κανείς κάθε φορά που πρωτογνωρίζει ένα γνήσιο έργο τέχνης είναι μια παράξενη εσωτερική ευεξία, σα να στρέφεται ξαφνικά η ψυχή σου προς τη λυτρωτική θέα του δημιουργικού νου και να δένεται μαζί της άμεσα και αβίαστα. Το ίδιο ανακουφιστικό αίσθημα δοκίμασα κι εγώ σαν διάβασα τον *Συνταγματάρχη Λιάπκιν* και το *Συναξάρι των Αμαρτωλών*, πεζογραφήματα και τα δυο του νέου συγγραφέα Μ. Καραγάτση, αίσθημα που με το προχώρημα της γνωριμιάς μεταβλήθηκε σε θαυμασμό, για να κατασταλάξει στην πεποίθηση πως ο πεζός λόγος μας αποχτά στο πρόσωπο του Καραγάτση έναν από τους πιο δημιουργικούς και τους πιο πλούσια προικισμένους από τη φύση εργάτες του. Στα δυο του αυτά πεζογραφήματα ο Καραγάτσης δείχνεται γεννημένος συγγραφέας, από φύση και από πεποίθηση δημοτικιστής, με την αυστηρή σημασία του όρου, συγχρονισμένος συνεχιστής του Καρκαβίτσα, φανταχτερός ζωγράφος της Θεσσαλικής φύσης, πολύπειρος ηθογράφος της ασφυκτικής

επαρχιακής ζωής, ψυχογράφος του ρεαλισμού, και απάνου απ' όλα δυναμικός και πρωτόγονος ποιητής...».

1935 Το συναξάρι των αμαρτωλών. «Εννιά ιστορίες, που μας δείχνουν, έντονα ή αχνά, όλες τις μορφές του πολύμορφου πεζογράφου: την αγάπη της ρεαλιστικής λεπτομέρειας, τη λυρική διάθεση, την απλοχωριά και τη λυγεράδα της φαντασίας, την άνεση της αφήγησης, την ικανότητα της διαγραφής του συναισθήματος και του στοχασμού, την ειρωνιστική δεξιοτεχνία. Μικροί πίνακες, είτε συνθεμένοι με το κέφι της στιγμής, είτε κινημένοι από μια βαθύτερη λαχτάρα ψυχής, σαν την ιστορία του πονεμένου κείνου Μιχάλη Ρούση με τη γενναία καρδιά, μα πάντα ζωηροί και, παρ' όλες τους τις εδώ κι εκεί ασήμαντες αδυναμίες, ικανοί ν' ανοίξουν και τούτοι ένα δρόμο στην προσωπική παράδοση του πεζογράφου», θα παρατηρήσει ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος.

Γάμος του με τη ζωγράφο Νίκη Καρυστινάκη.

1936 Δημοσιεύονται η *Χίμαιρα* σε συνέχειες (θα κυκλοφορήσει σε βιβλίο την ίδια χρονιά) και η *Νυχτερινή ιστορία* στη *Νέα Εστία*. Από τη στήλη του στην *Καθημερινή* ο Αιμ. Χουρμούζιος, αφού επισημάνει την έφεση του Καραγάτση «στην ελεύθερη από πουριτανισμούς περιγραφή» («σεξουαλικό στοιχείο») και την πρωτοτυπία της *Χίμαιρας* λόγω της αρχιτεκτονικής της, και κυρίως λόγω της ψυχολογίας της ηρωίδας της, αποφαινεται: «Ο Καραγάτσης μάς δίνει εξαιρετες νατουραλιστικές περιγραφές, κι αυτές σκεπάζουν τις ελλείψεις, δίνουν αναγλυφικότητα σε σκέψεις και σ' ενέργειες που αλλιώς θα έμεναν φιλολογικά θεωρήματα, και έχει γλωσσικό όργανο αληθινά επιμελημένο και πλούσιο που παρασύρει στην επιφάνεια αντί να ωθήσει την προσοχή στο βάθος.[...] Συμπέρασμα: η *Χίμαιρα* είναι ένα καλό λογοτεχνικό έργο, μολονότι το ψυχολογικό της βάθος δεν είναι πάντοτε σταθερό. Αλλ' ας ευχόμαστε να έχουμε πολλά τέτοια έργα στη νεοελληνική μας φιλολογία». Στην κόρη του, που γεννιέται τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς, ο Καραγάτσης δίνει το όνομα της ηρωίδας του βιβλίου, Μαρίνας.

1937 Θάνατος της αισθαντικής αδελφής του Ροδόπης (Τζουλιάδου), της κυρίας Διευθυντού του *Συνταγματάρχη Λιάγκιν*, της Αγγέλας του *Μεγάλου ύπνου*:

Κ' έτσι πέθανε η Αγγέλα το πρωί εκείνο του Σεπτεμβρίου, το απαλό και γλυκύτατο, το γεμάτο χρώματα και πνοές από μουσκεμένο πεύκο [...]. Κ' ήταν όμορφη... Είχε την αξεπέραστη ομορφιά που μόνον σε κεφάλια κάποιων πεθαμένων συναπαντιέται. Μόνο το χέλι της είχε τραβηχτεί, λες και μόρφαζε από καλόγουστη αηδία. Ήταν πάντα πολύ λεπτός άνθρωπος...

1938 Δημοσιεύεται σε συνέχειες στη *Νέα Εστία* ο *Γιούγκερμαν*, το πιο προσωπικό του μυθιστόρημα: ο άυπνος και βασανισμένος Μιχάλης Καραμάνος εκφράζει τον Καραγάτση, που την ίδια αυτή περίοδο ταλαιπωρείται από σοβαρή κρίση νεύρων. Συγχρόνως, στο βιβλίο αυτό καταγράφονται και πολλές από τις εμπειρίες του από την εργασία του στον κλάδο των ασφαλειών. Ο Πέτρος Χάρης γράφει για το έργο αυτό, που όπως φαίνεται προκάλεσε αντιδράσεις: «Μια προσπάθεια ο *Γιούγκερμαν*, απλωμένη σε πολλές σελίδες και με θάρρος οδηγημένη στο ανώμαλο έδαφος της σημερινής ζωής. Αλλά κ' ένα δείγμα της νέας ελληνικής πεζογραφίας από τα χαρακτηριστικότερα και ικανοποιητικότερα. Και με τη διπλή αυτή σημασία

και αξία του βρήκε θέση στη *Νέα Εστία*. Ξέραμε πολύ καλά ότι δεν παρουσιάζαμε ένα αριστούργημα. Αλλά η *Νέα Εστία* δεν υπάρχει για να γνωρίζει στο ελληνικό κοινό μόνο το *Τελευταίο καλοκαίρι* και τον *Ιδιοκτήτη*. Έχει την υποχρέωση να το πλησιάζει στις προσπάθειες, στις προτιμήσεις, στις κατευθύνσεις, στο μόχθο των αξιόλογων Ελλήνων λογοτεχνών. Και να τ' αφήνει να κρίνει και να συγκρίνει».

Ο συνταγματάρχης Λιάπκιν, Η χίμαιρα και ο *Γιούγκερμαν* εντάχθηκαν εκ των υστέρων από τον Καραγάτση σε μια τριλογία με τίτλο «Εγκλιματισμός κάτω από τον Φοίβο», η οποία εξετάζει τις ψυχολογικές δυσχέρειες που παρουσιάζει η προσαρμογή των ξένων στα δύσκολα μεσογειακά μας ήθη.

1939 Θάνατος του αυταρχικού πατέρα του, τη σκληρότητα του οποίου περιγράφει, μεταξύ άλλων, στον *Μεγάλο ύπνο*, στη *Λειτουργία σε λα ύφεις* και προπάντων στο διήγημα «Από τη ζωή του Μιχάλη Ρούση» της *Νυχτερινής ιστορίας*:

Η πιο μακρινή ανάμνηση που αναδύει μεσ' στην ψυχή του Μιχάλη Ρούση δεν είναι γεγονός αλλά συναίσθημα. Συναίσθημα φόβου. Θυμόταν πως καθόταν μεσημέρι ή βράδυ κοντά στη μητέρα του, ανάμεσα στ' αδέρφια του. Η ατμόσφαιρα ήταν κανονική, φυσιολογική. Ατμόσφαιρα μιας μητέρας τριγυρισμένης απ' τα παιδιά της. Ομιλίες, γέλια, ψυχική αμεριμνησία. Κι έξαφνα, ακουγότανε στη σκάλα τα βήματα ενός ανθρώπου που περπατούσε στερεά, θετικά, εγωιστικά. Όλοι τότε σωπαίνουν. Καταθλιπτική γαλήνη ξεχνόταν στο σπίτι. Φόβος κι ανησυχία ζωγραφιζόταν στα πρόσωπα. Όλα τα μάτια στυλωνόντανε στην πόρτα με αγωνία. Κι η πόρτα άνοιγε από χέρι συκρατημένα νευρικό. Παλάμη δυναμική και σίγουρη. Και στο άνοιγμά της πρόβαλλε ο Κωστής Ρούσης. Ο πατέρας.

Δημοσιεύονται σε συνέχειες, στη *Νέα Εστία*, *Το βουνό των λύκων* και *Ο γυρισμός του Γιούγκερμαν*.

1940 Εκδίδονται ο *Γιούγκερμαν* και *Η λιτανεία των ασεβών* (διηγήματα). Παραδόξως, για τον *Γιούγκερμαν* θα γράψουν σε λογοτεχνικά περιοδικά μόνο οι Πέτρος Χάρης (*Νέα Εστία*) και ο Γιάννης Χατζίνης (*Πνευματική Ζωή*), ενώ δεν έλειψαν οι δυσμενείς κριτικές στις εφημερίδες, λόγω της ελευθεροστομίας και της θεματικής του έργου.

1941 *Τα στερνά του Γιούγκερμαν*, για τα οποία ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος σημειώνει ότι «δείχνουν εντονότερα τις ικανότητες του πεζογράφου. Ο Καραγάτσης κατέχει, ανόθευτη κι αυτοδύναμη, την τέχνη να ξετυλίγει τις ιστορίες του και να τις πλουτίζει μ' ένα σωρό επεισόδια, να σημαδεύει τις χρήσιμες λεπτομέρειες και να συνθέτει με λιγοστές συχνά φράσεις πλατύτατους πίνακες. Κατέχει ακόμα, κι ας μην το μεταχειρίζεται ολόενα, το μεγάλο χάρισμα της φαντασίας. Η νεοελληνική πεζογραφία στο σύνολό της κινείται, αντίθετα, μέσα στα σύνορα μιας εξαιρετικά στενής φαντασίας· τόσο τα θέματά της όσο κ' οι προεχτάσεις τους είναι πραγματικά περιορισμένα. Παλεύει συχνά ανάμεσα στην ηθογραφία και την περιγραφή της μικροαστικής ζωής. Ο Καραγάτσης με ρωμαλέες χειρονομίες ανοίγει μπροστά της πλατύτερους ορίζοντες· αισθάνεται την έλξη του απρόοπτου και συχνά του απίθανου· δημιουργεί παράδοξες καταστάσεις, κάνει δικούς του μ' εξαιρετική ευκολία τους πιο διαφορετικούς ανθρώπους και κατορθώνει να σταθεί στα πόδια του σε τόπους ολότελα ξένους προς την υφή του δικού μας».

Καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, στο σπίτι της οικογένειας Καραγάτση φιλοξενούνται, για μεγάλα χρονικά διαστήματα, με τις οικογένειές τους, συγγραφείς όπως ο Ηλίας Βενέζης, ο Μενέλαος Λουντέμης, ο Κώστας Σούκας.

1942 *Το χαμένο νησί*, φανταστική νουβέλα. «Το μόνο έργο», σύμφωνα με τον Άρη Μπερλή, «όπου το φαντασιώδες και μη αληθοφανές στοιχείο αφήνεται εντελώς ελεύθερο να πλάσει μian απίστευτη ιστορία»: η νήσος Τήλος αποσπάται από την υφαλοκρηπίδα και ταξιδεύει ως τον Ειρηνικό ωκεανό!

1943 Εκδίδονται οι νουβέλες: *Το μπουρίνι*, *Το χαμένο νησί* (με ξυλογραφίες Γ. Βελισσαρίδη), *Νυχτερινή ιστορία*, *Λειτουργία σε λα ύφεις* (με χαρακτηριστικά της Λουκίας Μαγγιώρου· περιλαμβάνεται και στη *Νυχτερινή ιστορία*). Δημοσιεύει σε συνέχειες, στην εφημερίδα *Πρωΐα*, το μυθιστόρημα *Ο καθηγητής Λουκάς Κατελάνος*, το οποίο παραμένει ως σήμερα αδημοσίευτο. Η αβίαστη, άνετη και ευέλικτη γραφή του Καραγάτση, που του επιτρέπει να δημοσιεύει τα έργα του σε συνέχειες σε εφημερίδες και περιοδικά, δικαιολογεί πλήρως το χαρακτηρισμό του ως «σκυταλοδρόμου της διήγησης» από τον Βαγγέλη Αθανασόπουλο: «ένας ενστικτώδης αφηγητής που προσπαθεί να παρουσιάζει τους χαρακτήρες του στο επίπεδο που και ο ίδιος λειτουργεί ως αφηγητής: σ' εκείνο του αμεταμφίεστου και απροκάλυπτου ενστίκτου». Στην ίδια εφημερίδα δημοσιεύεται σε δώδεκα συνέχειες η μελέτη του με τίτλο «Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα».

1944 *Ο κοτζάμπασης του Καστρόπυργου*. Ιστορικό μυθιστόρημα με ήρωα τον προπάππου του συγγραφέα, πρώτο μιας σειράς με τίτλο «Ο κόσμος που πεθαίνει», που έχει σκοπό να αποδώσει «όσο το δυνατόν πιστότερα τη βαθύτερη και πραγματική ατμόσφαιρα της ελληνικής επανάστασης» του 1821. Στην ίδια σειρά, την οποία δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει, εντάσσονται τα μυθιστορήματα *Αίμα χαμένο και κερδισμένο* και *Τα στερνά του Μίχαλου*. Το βιβλίο αντιμετωπίζεται με αμηχανία από την κριτική: «Να έρχονται όμως και να σου προσφέρουν για ρεαλισμό κυνικές σεξουαλικές ιστορίες, σε μια εποχή που η μόνη πραγματικότητα έχει γίνει πια ο εθνικός και ο κοινωνικός αγώνας, αυτό παύει πια να είναι αστείο, γίνεται πρόκληση», γράφει ο Βασίλης Λαούρδας στα *Φιλολογικά Χρονικά*. Το θέμα του εξωμότη προγόνου φαίνεται ότι απασχολούσε τον Καραγάτση. Στις δύο συνέχειες του *Κοτζάμπαση*, πάντως, παρατηρείται, όπως και σε πολλούς άλλους συγγραφείς κατά την ίδια περίοδο, έντονη στράτευση στα εθνικά ιδανικά, η οποία υπαγορεύεται από τις δύσκολες για τη χώρα περιστάσεις (Κατοχή, Εμφύλιος).

Την ίδια χρονιά κυκλοφορεί αυτόνομα και το διήγημά του «Ο τρελός με τα κουδούνια», ψυχογράφημα του Χουρσίτ-πασά σε στιγμές κρίσιμες για το αξίωμα και τη ζωή του. Ο Απόστολος Σαχίνης, παρουσιάζοντας στα *Νέα Γράμματα* κριτική και για τα δυο βιβλία, επικρίνει τον *Κοτζάμπαση του Καστρόπυργου* και κυρίως «την άτοπη συνήθεια του κ. Μ. Καραγάτση ν' αλαφραίνει και να γελοιοποιεί πράγματα σοβαρότατα, γιομάτα ηθικό νόημα και εθνικό μεγαλείο», αλλά τον επαινεί για το διήγημά του: «Αποδίδοντας ολοζώντανα, με τη γνωστή αφηγηματική του ευχέρεια, την κατάσταση της παρακμής της Τουρκικής αυτοκρατορίας, πλάθοντας με σκηνές υποβλητικές την κατανυκτική ατμόσφαιρα της Λαρισσινής νυχτιάς, συμπλέκοντας ακόμα επιτυχημένα το ερωτικό στοιχείο, κατόρθωσε να ψυχογραφήσει την ανατολίτικη νοοτροπία και ψυχοσύνθεση του τούρκου ηγεμόνα την τελευταία νύχτα της ζωής του».

1945 *Πυρετός*. Διηγήματα, ανάμεσα στα οποία και η εξαιρετική «Μπουχούνστα».

1946 Θάνατος της πολυαγαπημένης μητέρας του. Γράφει και της αφιερώνει τον *Μεγάλο ύπνο*, που κυκλοφορεί την ίδια χρονιά:

Πεθαίνεις, είπε μέσα του. Αποχαιρετάς με μάτια ολάνοιχτα τη Ζωή και προχωρείς στο Μεγάλο Ύπνο που ξυπνημό δεν έχει. Κι αυτή την υπέρτατη στιγμή, συλλογίστηκες τον ύπνο το δικό μου, τον ύπνο το μικρό κ' ευτελή που θα χάσω για να προσκυνήσω το θάνατό σου. Είσαι μητέρα απ' την κορφή ως τα νύχια. Μητέρα ως το θάνατο. Και δεν στοχάστηκες πως μόλις πεθάνεις, σε λίγη ώρα, θα πάω να κοιμηθώ. Πως έχω μέρες και μέρες μπροστά μου για να κερδίσω τον ύπνο που μ' έκανες να χάσω πεθαίνοντας. Θυμάσαι τι μου είπες όταν θάβαμε την Αγγέλα; «Ο άνθρωπος είναι θεριό». Θεριό ο γονιός στο θάνατο του παιδιού του. Τέρας το παιδί στο χάρο του γονιού. Η κτηνωδία της ζωής είναι υπέροχη...

Αναλαμβάνει την κριτική θεάτρου στην εφημερίδα *Η Βραδυνή*: «Δεν κρίνω ποτέ με επιπολαιότητα, ευκολία συνειδήσεως ή ευτέλεια πάθους. Κατά βάσιν είμαι καλλιτέχνης. Και κρίνω σαν καλλιτέχνης, με κατανόηση, ευρύτητα και καλωσύνη», θα γράψει σχετικά.

Μπαρ Ελδοράδο, θεατρικό έργο του από τον θίασο Αλίκης-Μουσούρη (3 Απριλίου-5 Μαΐου), με τους ηθοποιούς Νανά Σκιαδά, Κυβέλη Μυράτ, Κώστα Μουσούρη, Σπύρο Μουσούρη, Στέλιο Βόκοβιτς. Την ίδια χρονιά παρουσιάζεται και η *Καταδρομή*, κινηματογραφική ταινία σε σενάριο και σκηνοθεσία Καραγάτση, με πρωταγωνιστές τους Λάμπρο Κωνσταντάρα, Ελένη Χατζηαργύρη, Ζινέτ Λακάζ, Χριστόφορο Νέζερ.

1947 *Αίμα χαμένο και κερδισμένο*.

1948 *Βασίλης Λάσκος*, μυθιστορηματική βιογραφία για τον πλοίαρχο του υποβρυχίου «Κατσώνης». *Κάρμεν η Χιτάνα*, διασκευή του κλασικού έργου του Προσπέρ Μεριμέ (θέατρο «Κοτοπούλη», με πρωταγωνίστρια τη Νανά Σκιαδά) που, όπως και το *Μπαρ Ελδοράδο*, δεν βρίσκει την προσδοκώμενη ανταπόκριση. Με αυτοσαρκαστική διάθεση, αναφέρει σε κάποια κριτική του, απαντώντας σε ερώτηση που, τάχα, του υπέβαλε ο Γιώργος Παππάς, αν είχε ετοιμάσει κάποιο καινούργιο έργο για να το προτείνει στον θίασό του: «Α, τον απαισίο! Με χτύπησε εκεί που με πονεί και με σφάζει! Όχι, κύριε! Εγώ δεν είμαι θεατρικός συγγραφέας! Εγώ είμαι θεατρικός κριτικός! Ούτε έργα γράφω, ούτε συμβουλές δίνω, ούτε ευθύνες παίρνω. Εγώ μονάχα κρίνω. Ανεβάζω τον Ψαθά στα ουράνια και κατεβάζω τον Μολιέρο στα τάρταρα –ή και αντιθέτως, ανάλογα με τα κέφια μου». Άλλα αδημοσίευτα θεατρικά του έργα που εντοπίζει ο Κριστιάν Φιλιπούσης: *Η βασιλομήτωρ*, με ηρωίδα τη βυζαντινή αυτοκράτειρα Θεοφανώ (μεταδόθηκε από το ραδιόφωνο σε διασκευή Ιουλίας Ιατρίδη και σκηνοθεσία Μήτσου Λυγίζου), το μονόπρακτο *Βασίλισσα Αμαλία* που παίχτηκε τον καιρό της Κατοχής στο σπίτι του, με τον Γιάννη Τσαρούχη στον ομώνυμο ρόλο, *Ο χαμένος δελφίνος*, καθώς και οι διασκευές διηγημάτων του *Βασιλική* και *Τα χταποδάκια*.

1949 *Τα στερνά του Μίχαλου*. Πολεμικός ανταποκριτής στον Γράμμο και στο Βίτσι. Ταξιδεύει στην Αγγλία, προσκεκλημένος από το Βρετανικό Συμβούλιο.

Με δημοσιογραφική αποστολή ταξιδεύει επίσης στη Γαλλία, την Τουρκία και την Αίγυπτο.

1950 *Το νερό της βροχής* (διηγήματα). Επισκέπτεται τις Ηνωμένες Πολιτείες, μετά από πρόσκληση του State Department.

1951 *Το μεγάλο συναξάρι* (διηγήματα).

1952 Αρχίζει να εργάζεται στη διαφημιστική εταιρεία ΑΔΕΛ. *Η Ιστορία των Ελλήνων*, εκλαϊκευτικό έργο που εκφράζει το πάθος του για την Ιστορία. «Θέλησα να δώσω στα παιδιά των Ελλήνων μια γενική σύνθεση της ιστορίας των. Αλλά, και στη δημοτική. Αυτό είναι η *Ιστορία των Ελλήνων*». Τον Φεβρουάριο προδημοσιεύονται στη *Νέα Εστία* δύο κεφάλαια της *Μεγάλης χίμαιρας*.

1953 *Η μεγάλη Χίμαιρα*, αναθεωρημένη έκδοση της *Χίμαιρας*. Επισημαίνοντας ότι στο βιβλίο αυτό, όπως και σε όλο σχεδόν το έργο του Καραγάτση, κυριαρχούν οι αντιθέσεις «ανάμεσα στο αρσενικό και το θηλυκό, το χριστιανικό και το καθολικό, το οικείο και το αλλότριο, το ελληνικό και το ξένο, το ανατολικό και το δυτικό, το αρχαίο και το σύγχρονο», η Μαίρη Μικέ καταλήγει: «Η σπουδή του Καραγάτση στη *Μεγάλη Χίμαιρα* για τα όρια και τα μέτρα της επιθυμίας που, όπως αποδεικνύει η περίπτωση της Μαρίνας, μπορεί να διασχίζει τα σύνορα της φυλής, του έθνους και της θρησκείας, είναι συγχρόνως και η κατάθεση ενός δυναμικού προβληματισμού για την κοινωνική δεξίωσή της και συνεπώς για τις δυνατότητες αποδοχής ή απόρριψης του φυσικού/αφύσικου. Έτσι η μεγάλη χίμαιρα σημαίνει και την έγερση του μεγάλου πόθου αλλά και την απειλητική εφόρμηση της μεγάλης καταδίκης».

Ταξιδεύει ως απεσταλμένος της εφημερίδας του στην ανατολική Αφρική.

1954 *Άμρι α μούγκου* (Στο χέρι του Θεού). «Οι πρωταγωνιστές της ιστορίας είναι Έλληνες τυχοδιώκτες στα βάθη της Αφρικής, στα εδάφη της θρυλικής φυλής των Μασάι. Το άπληστο κυνήγι του γρήγορου πλουτισμού, η πρόκληση του πεπρωμένου, οι εσωτερικές συγκρούσεις αποκαλύπτουν δραματικά την ανθρώπινη αδυναμία μπροστά στο αντίξοο και το αιφνίδιο. Το βιβλίο ταξιδεύει τον αναγνώστη με έναν απaráμιλλο περιγραφικό τρόπο στα βάθη της ζούγκλας. Τον κάνει κοινωνό μιας σπάνιας μυστηριακής ατμόσφαιρας. Τον φέρνει κοντά στον κοσμογονικό φόβο του θανάτου», γράφει στην *Ευθύνη* ο Ηλίας Κεφάλας (2002).

Την ίδια χρονιά εκδίδεται *Ο θάνατος κι ο Θόδωρος*, με υπότιτλο «μυθιστορηματική τραγωδία λίαν ευτράπελος», από τον εκδοτικό οίκο με το ευρηματικό όνομα «Έχιδνα», δηλαδή από τον ίδιο τον Καραγάτση. Το βιβλίο θα αποσυρθεί από την αγορά, γιατί οι άμεσα θιγόμενοι από τη σάτιρα θεώρησαν ότι, παρά την αλλαγή των ονομάτων, η ψευδωνυμία δεν αρκούσε για να τους προστατέψει.

1956 *Ο κίτρινος φάκελος*, αστυνομικού χαρακτήρα «μεταμυθιστόρημα» (Αρης Μπερλής), με σημαντικό ψυχαναλυτικό υπόβαθρο (Τζίνα Πολίτη). *Οποιοδήποτε μυθιστόρημά μου, μπορώ να σας το διηγηθώ αρκετά λεπτομερώς, μέσα σε μισή ώρα. Αλλά τον «Κίτρινο φάκελο» μου είναι αδύνατο να τον διηγηθώ. Όχι επειδή δεν υπάρχει πλοκή. Απεναντίας τα*

πολυποίκιλα γεγονότα περιπλέκονται με συνέπεια τόσο αρρήκτως αδέκαστη ώστε οποιαδήποτε από τις αμέτρητες λεπτομέρειες κι αν λησμονήσω, η διήγησή μου γίνεται ακατανόητη. «Ο κίτρινος φάκελος» είναι μυθιστόρημα που πρέπει να το διαβάζουν, κι όχι παραμύθι, που μπορούν να το διηγούνται.

Ενδεικτική είναι η αμηχανία που εκφράζει ο Αντρέας Καραντώνης: «Υπάρχει μια πρωτοτυπία, που εκπλήσσει, και μια περιφρόνηση της καθαρής λογοτεχνίας, που τρομάζει και μας κάνει συχνά ν' αναρωτιόμαστε αν πρόκειται για έργο τέχνης ή για κάτι άλλο».

Εκδίδεται *Η μεγάλη λιτανεία* (συλλογή διηγημάτων). Αρχίζει να γράφει το μυθιστόρημα *Σέργιος και Βάκχος*. Βραβεύεται με το Κρατικό Βραβείο διηγήματος. Στις βουλευτικές εκλογές υποβάλλει για πρώτη φορά υποψηφιότητα με το Κόμμα των Προοδευτικών του Σπύρου Μαρκεζίνη (θα είναι και πάλι υποψήφιος το 1958), χωρίς όμως προεκλογική ετοιμασία, και φυσικά θα αποτύχει. Όταν τον ρωτούν για την κάθοδό του στην πολιτική, ισχυρίζεται ότι το έκανε για να υφαρπάξει ψήφους από τον αδελφό του, Τάκη Ροδόπουλο, υποψήφιο με την ΕΡΕ. Την επόμενη χρονιά πάντως, με αίτησή του στη Νομαρχία προσθέτει στο επώνυμό του και το Καραγάτσης.

1958 Το μυθιστόρημα των τεσσάρων, μαζί με τους Ηλία Βενέζη, Άγγελο Τερζάκη και Στράτη Μυριβήλη. Το μυθιστόρημα, ιδέα του Γιάννη Μαρή, ο οποίος και επέλεξε τους συγγραφείς, δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στην εφημερίδα *Ακρόπολις*. Μετά από κλήρωση, πρώτος ξεκίνησε την Κυριακή 2 Μαρτίου ο Μυριβήλης, συνέχισε μετά από μία εβδομάδα ο Καραγάτσης, ακολούθησε ο Τερζάκης, και το ολοκλήρωσε στις 26 Απριλίου ο Βενέζης. Στις 4 Νοεμβρίου παθαίνει σοβαρή καρδιακή προσβολή.

1959 *Σέργιος και Βάκχος*, «αυστηρή “εν συνεχεία” κριτική της ιστορίας, όπως την έγραψαν οι άρχουσες τάξεις» (Μ. Γ. Μερακλής), η οποία αρχίζει με την εγκαθίδρυση του Χριστιανισμού από τον Μέγα Κωνσταντίνο και φτάνει έως τις 29 Μαΐου 1951! Την τεράστια αυτή χρονική απόσταση ο Καραγάτσης την καλύπτει χάρις στο εύρημα του ύπνου των δύο ηρώων για αιώνες, ο οποίος διακόπτεται πάντοτε την ίδια μέρα (29 Μαΐου) και με την ίδια πάντοτε προσδοκία, ότι το ξύπνημα θα είναι οριστικό: οι δύο άγιοι θέλουν η Πόλη να ξαναγίνει ελληνική, ώστε να επιστρέψουν στο ναό τους, που βρίσκεται εκεί από την εποχή του Ιουστινιανού. Πρόκειται για βιβλίο αιρετικό, το οποίο «πότε μεταβάλλεται σε παραμύθι, πότε σε ευθυμογράφημα, πότε σε ιστορική πραγματεία, πότε σε σκετς επιθεωρησιακό, και πότε σε δοκίμιο κοινωνιολογίας και σεξουαλικής αγωγής», γράφει ο Μανόλης Αναγνωστάκης.

Στις 13 Δεκεμβρίου αρχίζει τη συγγραφή του ημιτελούς μυθιστορηματός του *Το 10*. Κατεβαίνει κάθε πρωί στις 5 στον Πειραιά και παρακολουθεί τη ζωή του λιμανιού, συγκεντρώνοντας υλικό για το βιβλίο. Επιστρέφει στο σπίτι γύρω στις 9 και στρώνεται στο γράψιμο.

Έγραψα πολλά και διάφορα, διηγήματα, νουβέλες, μυθιστορήματα, έργα υψηλού ηθικοπλαστικού περιεχομένου, πολύ κατάλληλα για παρθεναγωγεία και βιβλιοθήκες οικογενειών με αυστηρά αστικά ήθη. Οι ήρωές μου –Λιάπκιν, Μαρίνα Ρεΐζη και ιδίως Γιούγκερμαν– είναι άνθρωποι αγνοί, αθώοι, ιδεολόγοι και στέκουν ψηλότερα από τις αθλιότητες του χαμερπούς υλισμού. Απορώ πώς το εκπαιδευτικό συμβούλιο δεν εισήγαγε ακόμα τα βιβλία μου για αναγνωστικά στα σχολεία του κράτους, εξίσταμαι πώς η Ακαδημία δεν μου

έδωσε ακόμα το βραβείο Αρετής, πώς δεν με κάλεσε ακόμα να παρακαθίσω στους ενάρετους κόλπους της κοντά στον κ. Μελά.

Δεν επείραξα ποτέ μου συνάδελφο και είμαι συμπαθέστατος στους λογοτεχνικούς κύκλους. Αυτό θα αποδειχθεί στην κηδεία μου όπου θα έρθει κόσμος και κοσμάκης να πεισθεί ιδίοις όμμασι ότι πέθανα, ότι θάφτηκα, ότι πήγα στο διάολο. Και θα φύγει από το νεκροταφείο ο κόσμος και ο κοσμάκης βγάζοντας στεναγμούς ανακούφισης. Είμαι βέβαιος πως ο Θεός θα με κατατάξει μεταξύ των αγίων στον Παράδεισο. Αμήν.

1960 Αυγάτισε άξαφνα η καταχνιά· σκέπασε με ασάφεια τα πάντα. Τα δεμένα φορτηγά του Ξαβερίου και στη Ζώνη, πήραν μορφή ονειρική. Η καμπάνα του Αϊ Νικόλα άρχισε ν' αργοσημαίνει τον Όρθρο. Καναδυό ευσεβείς σταυροκοπήθηκαν βιαστικά· οι περισσότεροι δεν έδωσαν σημασία· δεν πίστευαν σε Θεό και Διάβολο, μόνοι τους έπρεπε να τα βγάλουν πέρα σε τούτη τη ζωή, άλλη ζωή δεν υπάρχει (από Το 10).

Πεθαίνει τα χαράματα της 14ης Σεπτεμβρίου, μετά από πολύωρη κρίση ταχυκαρδίας, και κηδεύεται την ίδια μέρα. Τελευταία φράση που πρόλαβε να γράψει: «Ας γελάσω». Κάτι ανάλογο είχε πει και ο ήρωάς του Μίχαλος Ρούσης: «Ας γελάσω για όλα αυτά τα χάλια γιατί δε θέλω να κλάψω».

«Με τον χθεσινό θάνατο του Καραγάτση, η Ελλάδα –και η Ευρώπη, αλλά δυστυχώς χωρίς να γνωρίζει το έργο του– έχασε ένα μεγάλο πεζογράφο στην ακμή της ηλικίας του. Μυθιστοριογράφος κυρίως και διηγηματογράφος, κι ας δοκιμάσθηκε σε όλα σχεδόν τα είδη του έντεχνου λόγου, ακόμα και στην ποίηση: αφού το 1945 είχε προαναγγείλει την έκδοση μιας συλλογής ποιημάτων με τον ενδεικτικό τίτλο «Το βιολί του Ενγκρ»– ο Καραγάτσης ήταν, κατά γενικήν ομολογία, η πιο εκρηκτική, η πιο πληθωρική και τελικά η πιο ατόφια πεζογραφική ιδιοφυΐα της λεγόμενης Γενιάς του '30. Πότε ρεαλιστής και πότε λυρικός, πότε ενδοστρεφής και πότε σατιρικός ή και ευτράπελος, αλλά πάντοτε μοραλιστής στο βάθος, στάθηκε ένας από τους οξύτερους παρατηρητές και ελεγκτές της νεοελληνικής, αστικής ιδίως, κοινωνίας». (από τη νεκρολογία του Γ.Π. Σαββίδη στο Βήμα).

Στον τάφο του χαράσσεται μια φράση του ήρωά του Κωστή Ρούση («Από το ημερολόγιο του Κωστή Ρούση», Το μεγάλο συναξάρι): «Οι μοναδικές ομορφιές είναι προνόμιο του θανάτου».

1961 Αφιέρωμα της Νέας Εστίας στον Καραγάτση (τεύχος 823), με τις υπογραφές κορυφαίων συγγραφέων της γενιάς του: Οι Βενέζης, Καστανάκης, Μυριβήλης, Παναγιωτόπουλος, Πετσάλης-Διομήδης, Σταύρου γράφουν για τον «σύντροφό τους Καραγάτση». «Ήταν ο πιο προικισμένος απ' όλους μας, ο πιο εργατικός, ο πιο συνθετικός, ο πιο γνήσιος μυθιστοριογράφος. Κανένας άλλος μας δεν μπορούσε να στήσει το μύθο και να κινήσει τους ήρωές του με τόση ευκολία και με τόση αληθοφάνεια. Ήταν εκπληκτικές οι ικανότητές του στη δημιουργία ατμόσφαιρας και στην επινόηση πειστικών εκ πρώτης όψεως καταστάσεων», θα γράψει ο Μυριβήλης.

1962 Κυκλοφορεί Ο κοτζάμπασης του Καστρόπυργου στην Ελβετία, σε μετάφραση Νέστορα Ξύδη (Der Vogt von Kastropyrigos, Manesse Verlag, Zürich 1962). Στο αγγλικό περιοδικό *Odyssey Review* δημοσιεύεται η νουβέλα «Autumn Storm» (Το μπουρίνι), σε μετάφραση Abbott Rick.

1964 Κυκλοφορεί το ημιτελές του μυθιστόρημα *Το 10*, το οποίο καθαρόγραψε και δακτυλογράφησε η Νίκη Καραγάτση με τη βοήθεια του Βασίλη Βασιλικού. Πρόκειται για το μεγαλύτερο τμήμα του πρώτου από τα τέσσερα μέρη που επρόκειτο να έχει, στην τελική του μορφή, το έργο. «Αυτό το ατελείωτο μυθιστόρημα πρέπει να το δούμε ως μέρος της προσπάθειας του συγγραφέα όχι να κρατηθεί στη ζωή ή από τη ζωή, δηλαδή ως μέρος της θεραπείας που ακολουθούσε μετά τη σοβαρή καρδιακή προσβολή, αλλά ως μέσο αντιπαράθεσης με την αρρώστια, αντιπαράθεση που τελικά πήρε το χαρακτήρα και τη σημασία μιας έμμεσης και σαγηνευτικής προσπάθειας για αυτοκτονία», θα γράψει ο Βαγγέλης Αθανασόπουλος.

1968 Κυκλοφορεί *Η μεγάλη χίμαιρα* στα γερμανικά, σε μετάφραση Helmut Flume (*Die Grosse Chimäre*, Lothar Blanvalet Verlag, Berlin 1968).

1973 Κυκλοφορεί *Η θαυμαστή ιστορία των αγίων Σεργίου και Βάκχου*, πρώτη μορφή του *Σέργιου και Βάκχου*, που γράφτηκε το 1951.

1976-77 Προβάλλεται στην τηλεόραση ο *Γιούγκερμαν*, τηλεοπτική σειρά σε σκηνοθεσία Βασίλη Γεωργιάδη και σενάριο Βαγγέλη Γκούφα, με τον Αλέκο Αλεξανδράκη στον ομώνυμο ρόλο.

1981 Κυκλοφορεί στη σειρά των «Τετραδίων» του περιοδικού *Ευθύνη* η «Επανεκτίμηση του Μ. Καραγάτση. Είκοσι χρόνια από τον θάνατό του». «Η τιμητική αυτή πράξη τού ανήκει δικαιωματικά. Πρώτο, γιατί ο Καραγάτσης υπήρξε ένα από τα εκθαμβωτικά ταλέντα της Γενιάς του Τριάντα. Δεύτερο, γιατί η υγιής και λεβέντικη εθνική του συνείδηση τον κράτησε όρθιο, ψηλά, σ' όλες τις κρίσιμες στιγμές του σύντομου βίου του. Τρίτο, γιατί μέσα στην συμφωνία της Γενιάς του, ο Καραγάτσης κρατεί κι αναπέμπει ένα ξεχωριστό, εντελώς δικό του τόνο, γεγονός που καταδειχνει την ισχυρή του προσωπικότητα. Και τέλος, επειδή είναι ο μόνος νεκρός της νεοελληνικής λογοτεχνίας που αιστανθήκαμε το έργο του, μετά τον θάνατό του, να παραδίνεται συνειδητά στο καθαρτήριο του χρόνου» (από το εισαγωγικό σημείωμα).

1985 Αφιέρωμα του περιοδικού *Η λέξη* (τεύχος 44).

1986 Πεθαίνει η σύζυγός του, Νίκη Καραγάτση, της οποίας το ζωγραφικό έργο θα κυκλοφορήσει σε λεύκωμα το 1997.

1988 Επανακυκλοφορεί, 34 χρόνια μετά την πρώτη έκδοση και την απόσυρσή του, *Ο Θάνατος κι ο Θόδωρος*.

1990 Αφιέρωμα της *Νέας Εστίας* στον Καραγάτση (τεύχος 1536), όπου, μεταξύ άλλων, παρουσιάζονται αδημοσίευτα ποιήματά του και εκτενής μελέτη του Βαγγέλη Αθανασόπουλου (*Ο άγνωστος ποιητής Δ. Γ. Ροδόπουλος*), καθώς και μελέτη του Νικ. Αντωνόπουλου για την *Πολιτική φιλοσοφία του Καραγάτση στην «επαναστατική» τριλογία του*. Αφιέρωμα της *Γραφής* (τεύχος 12), όπου, μεταξύ άλλων, παρουσιάζονται ανέκδοτες επιστολές συγγραφέων προς τον Καραγάτση. Προβάλλεται στην τηλεόραση *Ο κίτρινος φάκελος*, τηλεοπτική σειρά σε σκηνοθεσία Κώστα Κουτσομύτη, σενάριο

Βαγγέλη Γκούφα, και με πρωταγωνιστές τον Γιώργο Κιμούλη και την Καρυοφυλλιά Καραμπέτη.

1991 Κυκλοφορεί σε μετάφραση René Bouchet ο *Συνταγματάρχης Λιάπκιν* στα γαλλικά (*Le colonel Liarkine*, ed. Kaufmann/Hatier). Αφιέρωμα στο έργο του από το περιοδικό *Διαβάζω* (τεύχος 258), σε επιμέλεια Γιώργου Γαλάντη.

1993 Εκδίδονται τα *Νεανικά διηγήματα*, με κείμενα της περιόδου 1925-1933 και πέντε μεταγενέστερα διηγήματα με αναμνήσεις από εκείνη την εποχή, σε επιμέλεια Βαγγέλη Αθανασόπουλου.

1998 Η «Βιβλιοθήκη» της *Ελευθεροτυπίας* αφιερώνει σελίδες της στον Καραγάτση, σε επιμέλεια Ι. Βιβιλάκη και Β.Κ. Καλαμαρά.

1999 Εκδίδονται συγκεντρωμένες οι κριτικές του (*Κριτική θεάτρου 1956-1960*), σε επιμέλεια Ιωσήφ Βιβιλάκη. «Ο Καραγάτσης είναι ένας, όπως συνήθως λέμε, εμπειρικός, επαρκής θεατής. Διαθέτει γενικές γνώσεις για το θέατρο, δεν έχει θεατρολογική και ιστορική ματιά, έχει όμως άσφαλτο γούστο και τόλμη [...]. Ο Καραγάτσης βλέπει θέατρο με όλες τις αισθήσεις του και καταγράφει με κάθε ειλικρίνεια, χωρίς φόβους και αναστολές τη γνώμη του [...]. Δεν ανέχεται τον διδακτισμό απ' όπου κι αν προέρχεται, δεν ανέχεται την αφελή προπαγάνδα, δεν ανέχεται τη χρήση του θεάτρου ως μέσου διάδοσης πολιτικών ιδεών. Ο ίδιος δεν αποφεύγει κάποτε φανατικές θέσεις για να αποσκορακίσει φανατικές θεατρικές προκλήσεις», παρατηρεί ο Κώστας Γεωργουσόπουλος.

Την ίδια χρονιά εκδίδεται και το ιστορικό μυθιστόρημα *Οι λησταιί στα πρόθυρα των Αθηνών*, βασισμένο στη «σφαγή των λόρδων» στο Δήλεσι, το Πάσχα του 1870. Το μυθιστόρημα είχε δημοσιευτεί σε συνέχειες στη *Βραδυνή* το 1952. Κυκλοφορεί, επίσης, αφιέρωμα στον Καραγάτση του περιοδικού *Μανδραγόρας* (τεύχος 22-23).

2000 *Ιστορίες αμαρτίας και αγιοσύνης*, ανθολόγηση δώδεκα διηγημάτων του από τον Στρατή Πασχάλη: «Τα μικρά αφηγήματα του Καραγάτση [...] περιέχουν τοπία ανθρώπινης κατάντιας, κοινωνικής ασχήμιας, αισθησιακής βιαιότητας, φαντασιακού παραληρήματος, φυσιοκρατικού αναβρασμού και απόκρυφης αυτοβιογραφικής καταγραφής. Είναι ιστορίες αποτυχίας αλλά και συνακόλουθης εξιλέωσης». Αφιέρωμα, τρίτο στη σειρά, του περιοδικού *Νέα Εστία* (τεύχος 1729) στο έργο του, καθώς και της *Καθημερινής*, στο ένθετο «Επτά ημέρες» (16 Απριλίου 2000), σε επιμέλεια Πέγκυς Κουνενάκη.

2002 Εκδίδεται το βιβλίο *Περιπλάνηση στον κόσμο*, που περιλαμβάνει ταξιδιωτικές εντυπώσεις, δημοσιευμένες αρχικά στην *Καθημερινή* και τη *Βραδυνή* (1938-52). Αφιέρωμα του περιοδικού *Αντί* (τεύχος 768-769).

2004 *Ο πόλεμος της Τροίας και οι περιπέτειες του Οδυσσέα*, διασκευή των ομηρικών επών που είχε δημοσιευτεί σε συνέχειες στη *Βραδυνή* το 1951, με σχέδια Αλέκου Φασιανού.

2007 Διοργανώνεται στη Λάρισα το 1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Μ. Καραγάτσης, με θέμα: «Μ. Καραγάτσης: Ο άνθρωπος, το έργο, η εποχή». Αποκαλυπτήρια της προτομής του στην πλατεία Ραψάνης,

του δήμου Κάτω Ολύμπου. Προβάλλονται στην τηλεόραση δύο τηλεοπτικές σειρές, βασισμένες αντίστοιχα στον *Γιούγκερμαν* (σκηνοθεσία Γιώργου Καραντινάκη, με τους Κωνσταντίνο Μαρκουλάκη, Φαίη Ξυλά, κ.ά.) και στο *10* (σκηνοθεσία Πηγής Δημητρακοπούλου, με τους Δημήτρη Καταλειφό, Ρένη Πιττακή, κ.ά.).